

УДК 347.96

Коломієць Яна Леонідівна
кандидат юридичних наук
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)

НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ НОТАРІУСОМ ВИМОГИ ЩОДО ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В МЕЖАХ НОТАРІАЛЬНОГО ОКРУГУ

Анотація. В статті досліджується наслідки вчинення нотаріусом нотаріальних дій поза межами нотаріального округу. Встановлено, що за межами нотаріального округу, нотаріус є фізичною особою, яка не наділена юрисдикційними повноваженнями на посвідчення прав, фактів, вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності. Такі правочини повинні визнаватися в судовому порядку недійсними. Для того щоб унеможливити вчинення таких нотаріальних дій в майбутньому та належної кваліфікації таких правочинів при розгляді справ в суді запропоновано внести зміни до закону України «Про нотаріат»

Ключові слова: нотаріус, повноваження, нотаріальний округ, територіальна юрисдикція нотаріуса, недійсний правочин, нікчемний правочин.

Kolomiets Yana
PhD in Law
Yaroslav Mudryi National Law University
(Kharkiv, Ukraine)

CONSEQUENCES OF VIOLATION BY THE NOTARY OF THE REQUIREMENTS REGARDING THE PERFORMANCE OF NOTARIAL ACTS WITHIN THE LIMITS OF THE NOTARY DISTRICT

Annotation. The article examines the consequences of a notary performing notarial acts outside the notarial district. Outside the notarial district, a notary public is a natural person who is not empowered to certify rights, facts, and perform other notarial acts with legal certainty. Such transactions must be recognized as invalid in a court of law. In order to make it impossible to perform such notarial actions in the future and to properly qualify such transactions when considering cases in court, it is proposed to amend the Law of Ukraine "On Notaries".

Key words: notary, powers, notarial district, territorial jurisdiction of the notary, invalid agreement, void agreement

Стаття 59 Конституція України гарантує кожному громадянину право на отримання професійної правничої допомоги. Нотаріат поряд з іншими інститутами забезпечує реалізацію цього конституційного права громадян, оскільки однією із функцій нотаріату є надання правової допомоги особам, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій [1, с. 39].

Внаслідок внесення змін до законодавства про нотаріат з 1 червня 2009 року державні та приватні нотаріуси зрівняні у своїх повноваженнях. Свідоцтва та угоди, посвідчені приватним та державним нотаріусом, мають однакову юридичну силу. Тому на сьогодні фізичні та юридичні особи за необхідності посвідчення права чи факту, що має юридичне значення, або вчинення іншої нотаріальної дії можуть на власний розсуд обирати нотаріуса до якого звернутися: державного чи приватного. Таке право поширюється не лише на можливість вибору форми організації нотаріальної діяльності, а й на можливість обирати територіальне розташування нотаріуса чи нотаріальної контори.

Законом закріплено, що територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса є нотаріальним округом. Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. У містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста. [2] Відповідно до ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Таким чином нотаріуси можуть працювати в межах міського нотаріального округу області та районного нотаріального округу області.

Слід зауважити, що право заінтересованих осіб обирати територіально нотаріальну контору має певні законодавчі обмеження в залежності від нотаріальної дії, за вчиненням якої вони звертаються до нотаріуса. Так, наприклад, статтями 55, 70 Закону України «Про нотаріат» (далі Закон) передбачено, що посвідчення договорів щодо відчуження, іпотеки житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна здійснюється за місцезнаходженням такого майна або за місцезнаходженням юридичної особи, або за зареєстрованим місцем проживання фізичної особи - однієї із сторін відповідного договору. Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, земельну ділянку та інше нерухоме майно видається нотаріусом за місцезнаходженням такого майна [2]. Також Закон передбачає, що видача свідоцтва про право на спадщину видається за місцем відкриття спадщини, накладення заборони відчуження нерухомого майна здійснюється нотаріусом за місцем знаходження нерухомого майна та інші.

Таким чином за вчиненням вказаних нотаріальних дій можна звернутись до будь-якого нотаріуса, але в межах того нотаріального округу де знаходиться майно або зареєстрована юридична особа чи проживає фізична особа.

Державні гарантії щодо доступу до правової допомоги при зверненні до нотаріальних послуг полягають в тому, що нотаріус не може відмовити заінтересованій особі у вчиненні нотаріальної дії, без належних на те підстав. Випадки, в яких нотаріус може відмовити у вчиненні нотаріальної дії закріплені у ст. 49 Закону. Відмова з будь-яких інших підстав є незаконною і може бути оскаржена до суду. Однією з підстав відмови є випадок коли нотаріальна дія підлягає вчиненню іншим нотаріусом або посадовою особою, яка вчиняє нотаріальні дії (п.3 ч.1 ст. 49 Закону). Такі ситуації можливі коли

нотаріальне провадження вже розпочате іншим нотаріусом або посадовою особою, наприклад, вже заведена спадкова справа іншим нотаріусом або коли нотаріальна дія повинна вчинюватись в межах іншого нотаріального округу, оскільки *нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом* відповідно до ч.3 ст. 13⁻¹ Закону [2].

Судова практика національних судів свідчить, що існують випадки вчинення нотаріальних дій нотаріусами поза межами свого нотаріального округу, незважаючи на пряму заборону, що закріплена в ч.3 ст. 13⁻¹ Закону. Безумовно, що порушення цієї імперативної норми, щодо вчинення нотаріальних дій поза межами нотаріального округу, матиме наслідком *недійсність правочину*. Адже, якщо виходити з лексичного та логічного тлумачення ч. 3 ст. 13⁻¹ Закону, в якій закріплено, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, необхідно говорити про відсутність повноважень у особи на вчинення будь-якої нотаріальної дії. Тобто за межами нотаріального округу, де зареєстрована діяльність нотаріуса, нотаріус є фізичною особою, яка не наділена юрисдикційними повноваженнями на посвідчення прав, фактів, вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної вірогідності, незважаючи на наявність спеціальних знань, свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, печатки нотаріуса, спеціальних бланків і т.д., тому правочини, посвідчені нотаріусами поза межами нотаріального округу потрібно вважати такими, що складені з недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору, що тягне відповідні правові наслідки.

В судовій практиці попередніх років правочини, посвідчені нотаріусом поза межами нотаріального округу, визнавались недійсними або нікчемними. Так у постанові КЦС ВС від 5 серпня 2020 року у справі № 450/1610/15-ц суд зазначає, що оскільки закон прямо не передбачає нікчемність правочину, вчиненого з порушенням положень статті 13-1 Закону України "Про нотаріат" отже такий правочин може бути визнаний судом недійсним за наявності відповідного позову. [3]. Схожі висновки наявні у постанові Верховного Суду від 17 грудня 2020 року по справі № 466/2582/18 провадження № 61-988св20 [4]. Натомість, Вищий Спеціалізований Суд України в ухвалі від 08.11.2017 по справі № 500/2918/15-ц визнав заповіт нікчемним, через його посвідчення приватним нотаріусом районного нотаріального округу області, на території міста, яке є містом обласного підпорядкування та має виділений окремий міський нотаріальний округ, тобто поза межами свого нотаріального округу, що визнав порушенням вимог щодо його посвідчення [5].

Наявність різної кваліфікації правочинів, посвідчених нотаріусами поза межами нотаріального округу, є наслідком законодавчого закріплення видів недійсності правочинів. Цивільний кодекс України закріплює поділ недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані, правові наслідки цих правочинів тотожні. Незважаючи на те, що визнання нікчемного правочину недійсним судом не вимагається, його недійсність встановлена законом, все ж таки судові рішення про визнання правочинів, посвідчених нотаріусом поза межами нотаріального округу наявні серед прикладів судової практики. Так в п.5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 №9 «Про судову практику

розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зазначається, що *вимога про встановлення нікчемності правочину підлягає розгляду в сузі в разі наявності відповідного спору* [6].

На сьогодні ж маємо постанову Великої Палати (ВП) Верховного Суду (ВС) від 4 червня 2019 року по справі №916/3156/17, де зроблено висновок, що визнання нікчемного правочину недійсним не є правомірним та ефективним способом захисту [7], а як неодноразово зазначалось в висновках ВП ВС неналежний спосіб захисту є самостійною підставою для відмови в позові. Тому, щоб уникнути відмови від позову при зверненні до суду у випадку вчинення нотаріальної дії нотаріусом поза межами нотаріального округу вважаємо доцільним подавати позовні заяви про *визнання правочину недійсним*.

На сьогодні в судовій практиці наявна постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2021 року по справі N 522/9893/17 провадження N 14-173цс20 про визнання заповіту нікчемним через посвідчення його поза межами нотаріального округу, в якій зроблено висновок, що такий правочин є дійсним. Така позиція Верховного Суду руйнує усталену практику щодо визнання недійсними правочинів, посвідчених поза межами нотаріального округу. ВП ВС зазначає: пп. 70. Форма заповіту має бути письмова, а порядок його посвідчення - різний: насамперед нотаріусом з додержанням вимог статей 1248, 1249 ЦК України, посадовою особою органів місцевого самоврядування (стаття 1251 ЦК України); іншими посадовими особами, зазначеними у частинах першій-шостій статті 1252 ЦК України, з додержанням вимог частини сьомої цієї статті. 71. Як наслідок, немає жодних підстав вважати, що посвідчення нотаріусом правочину поза межами свого нотаріального округу тягне нікчемність заповіту. 94. Порушення норм про необхідність додержуватися нотаріусом свого нотаріального округу може тягти відповідальність нотаріуса, передбачену законом, але не тягне нікчемність заповіту, посвідченого з таким порушенням. 99. Що Закон не закріплює недійсності правочину в разі порушення нотаріусом припису закону про діяльність у межах свого нотаріального округу [8].

Як зазначалось вище, стаття 13¹ Закону говорить про відсутність повноважень у нотаріуса поза межами свого нотаріального округу, тому посвідчення заповіту нотаріусом поза межами свого нотаріального округу не надає юридичної вірогідності цьому правочину. Оскільки нотаріус не наділений повноваженнями на цій території. Тобто нотаріального посвідчення цього заповіту не відбулось, в такому разі необхідно застосовувати наслідки порушення порядку посвідчення заповіту. Тому вважаємо зазначити про помилковість такого висновку суду.

Вбачається достатньо формалізований підхід з нашої сторони до вирішення таких спорів. Проте, порушення прямої вказівки закону України «Про Нотаріат» не може мати наслідком визнання такої дії законною через відсутність такої заборони в Цивільному кодексі України, оскільки особа, по суті, не має правового статусу нотаріуса.

Беззаперечно, що в таких випадках, коли визнається недійсною угода, посвідчена нотаріусом поза межами свого нотаріального округу, шкоди у вигляді порушеного права чи інтересу зазнає саме особа, яка звернулась до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії, а не нотаріус. Не завжди таку шкоду можна відновити в судовому порядку. Наприклад, кваліфікація заповіту як нікчемного, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без

можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача (на прикладі посвідчення заповітів). А нотаріус повинен вчиняти лише ті дії, які забезпечать охорону та захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, а не навпаки. Враховуючи вищевказане, зазначимо, вчинення нотаріусом нотаріальних дій поза межами нотаріального округу є недопустимим, має наслідком порушення прав та інтересів клієнта, на охороні яких він покликаний стояти. Для того щоб унеможливити вчинення таких нотаріальних дій в майбутньому та належної кваліфікації таких правочинів при розгляді справ в суді пропонуємо доповнити ст. 13¹ Закону частиною 4 наступного змісту: *“Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними.”*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. В.В. Комаров, В.В. Баранкова Нотаріат: підручник. Харків: Право, 2019. 416 с.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 27.07.2022).
3. Постанова Верховного Суду від 5 серпня 2020 р., судова справа № 450/1610/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90932481> (дата звернення 27.07.2022).
4. Постанова Верховного Суду від 17 грудня 2020 р., судова справа № 466/2582/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93630868> (дата звернення 27.07.2022).
5. Ухвала Вищого Спеціалізованого Суду України від 08 листопада 2017 р., судова справа № 500/2918/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70882681> (дата звернення 27.07.2022).
6. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 №9 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text_ (дата звернення 27.07.2022).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 червня 2019 р., судова справа № №916/3156/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82424016> (дата звернення 27.07.2022).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2021 р., судова справа № 522/9893/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235794_ (дата звернення 27.07.2022).

УДК 159.99

Попенко Ярослав Володимирович, Гапотій Віктор Дмитрович,
Беседіна Ірина Вікторівна
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Україна)

СТРУКТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Анотація. Психологічний аналіз професійної діяльності юриста, крім соціально-психологічних особливостей, охоплює також її структурні компоненти (підструктури діяльності). Найбільш повно та системно відображають культуру професійної діяльності юриста, такі підструктури: пошукова, попереджувальна, припинення, посвідчувальна, комунікативна, організаційна та педагогічна.

Ключові слова: професійна діяльність юриста, структурно-психологічний аналіз, юридична діяльність, юрист.

Yaroslav Popenko, Viktor Hapotii, Iryna Besedina
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
(Melitopol, Ukraine)

STRUCTURAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE CULTURE OF A LAWYER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. Psychological analysis of a lawyer's professional activity, in addition to socio-psychological features, also covers its structural components (substructures of activity). The following substructures most fully and systematically reflect the culture of a lawyer's professional activity: search, warning, termination, confirmation, communicative, organizational, and pedagogical.

Key words: professional activity of a lawyer, structural and psychological analysis, legal activity, lawyer.

У спеціальній літературі [1-7] зустрічається безліч підходів у дослідженні підструктур професійної діяльності юриста. Характерним для всіх видів правоохоронної діяльності є те, що її основні структурні елементи притаманні і слідчій, і прокурорській, і судовій та юрисконсультській діяльності. Однак залежно від особливостей того чи іншого виду діяльності питома вага, значимість кожної окремо взятої підструктури дещо змінюється.

Однак найбільш повно та системно відображають культуру професійної діяльності юриста, такі підструктури: пошукова, попереджувальна, припинення, посвідчувальна, комунікативна, організаційна та педагогічна.